

Ольга Свиридюк

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Кафедра іноземних мов

e-mail: zov2380@gmail.com

<tel:0660542662>

Полікультурне виховання в сучасній шкільній освіті України

Анотація: У статті проаналізовано полікультурне виховання в сучасній шкільній освіті Канади. Охарактеризовано погляди науковців на питання полікультурного виховання в сучасній шкільній системі України. Визначено зміст полікультурного виховання в початковій та середній ланці шкільної освіти.

Ключові слова: полікультурне виховання, меншини, шкільна система, полікультурність, полікультурна освіта.

1. Постановка проблеми.

Сьогодні в Україні ще не створено ідеальної моделі організації полікультурної освіти, не визначено сутність її важливої складової – полікультурного виховання. У найбільш загальному розумінні полікультурність розглядається як формування планетарного мислення, сприйняття світу в його різноманітних проявах, формах існування мов, культур, поглядів, тощо і передбачає наявність у людини гуманістичного світогляду, таких якостей, як толерантність, вміння вести діалог з позиції рівних прав, взаємоповага. Ці ідеї знаходять відображення в різноманітних гуманістично спрямованих течіях, що висувають за мету виховання в душі поваги прав людини в ім'я миру і розвитку, надання глобальної освіти, реалізацію полікультурного виховання.

2. Мета дослідження

Визначити та проаналізувати стан полікультурного виховання в сучасній шкільній освіті України.

3. Основний матеріал дослідження

І. Лощенова, даючи широкий огляд відомих на сьогодні концепцій полікультурної освіти, акцентує увагу на тому, що до основних її завдань входить розвиток пізнавальних та невербальних умінь і навичок, які дають змогу вступати в контакт з іншими культурами та їхніми носіями. Пов'язуючи полікультурну освіту з підвищенням рівня освіченості й досягненням успіху в багатокультурному середовищі, дослідниця виокремлює чотири її функції: формування в тих, хто навчається, уявлення про різноманітність культур і їх взаємозв'язок; усвідомлення важливості культурного розмаїття для самореалізації особистості; виховання позитивного ставлення до культурних відмінностей; розвиток умінь і навичок взаємодії носіїв різних культур на основі толерантності та взаєморозуміння.

Т. Поштарьова наголошує, що мета школи полягає в тому, щоб «не тільки ознайомити дітей з різними етнокультурами, а й навчити їх жити у співтоваристві, де утворюються нові складні конгломерати». Найбільш оптимальними формами роботи, на її думку, тут можуть бути дискусії, диспути, дебати з тих чи інших проблем поліетнічного суспільства. У процесі такої роботи учні набувають можливостей усвідомити хибність своїх стереотипів і упереджень, підвищити рівень поінформованості, співвіднести власне ставлення до інших культур з поглядами і думками однолітків; навчаються знаходити компромісні рішення, оволодівають навичками критичного мислення, ведення діалогу.

О. Галай з метою підвищення ефективності полікультурної вихованості учнів пропонує звертатися до вивчення національних традицій, оскільки в їх змісті «відображаються певні елементи національної історії та культури. У змісті традицій завжди можна знайти моральні імперативи, що опосередковано спрямовані на регламентацію життєдіяльності людей відповідно до інтересів різних соціальних груп». Тому організація, форми і методи навчання та виховання молодого покоління «мають будуватися з урахуванням тисячолітньої історії, споконвічної культурно-історичної

традиції народу на основі національної культури, збагачення кращими досягненнями загальнолюдської культури, яка з найдавніших часів ґрунтується на таких максимах, як «не вбий», «шануй людське життя як найвищу цінність», «допомагай тим, хто потрапив у біду, слабкому, хворому», «не бажай ближньому того, чого не бажаєш собі».

До проблеми полікультурного виховання через формування у школярів культури міжнаціонального спілкування звертаються В. Заслуженюк і В. Присакар. Ґрунтуючись на теоретичних і прикладних дослідженнях, автори виокремлюють основні компоненти цього феномену, які мають враховуватися у змісті навчально-виховного процесу. До них вони відносять: виховання почуття належності до єдиного народу України, відповідальність за долю поліетнічної батьківщини; формування національної самосвідомості, почуття загальнонаціональної гордості й утвердження їх як головних принципів виховання; сформованість психічних установок на повагу, терпимість до людей з іншими звичками, іншим менталітетом і насамперед до тих, чії представники входять до контактуючих національних груп; усебічний розвиток толерантності в міжетнічних стосунках, подолання як зневажливого ставлення до національних почуттів і традицій, так і їх абсолютизації; подолання проявів національного нігілізму та націонал-шовінізму, усунення причин, що їх породжують; утвердження духовності, поваги і прихильності до загальнолюдських цінностей.

В. Ковтун, досліджуючи проблеми естетичного виховання учнів, наголошує на необхідності дотримання принципу полікультурності, який може забезпечити розуміння того, що національне і загальнолюдське – дві сторони єдиного цілого. Це відбувається тому, що «загальнолюдське функціонує і розвивається завдяки національному, в якому відображається зв'язок часів та поколінь в історичному розвитку людства. Єдність національного та загальнолюдського стимулює розвиток кожної нації та людства в цілому, а гармонія між ними забезпечує найвищий рівень духовності».

Звертаючись до розгляду шляхів удосконалення виховного процесу на засадах співвідношення національного та загальнолюдського аспектів культури, В. Ковтун визначає такі його основні напрями: вивчення культурних надбань національної меншості; показ розвитку світової культури у взаємозв'язку та взаємозбагаченні різних культур; розкриття спільності моральних ідеалів у різних культурах (орієнтація на добро, милосердя, суверенність особистості, турбота про мир тощо).

Основним предметом дослідження О. Чебан є формування національної свідомості в контексті духовних цінностей поліетнічного соціуму. На основі аналізу співвідношення національних і загальнолюдських цінностей автор стверджує, що «загальнолюдські цінності виступають тими імперативами, регуляторами, які спрямовані на збереження життя людини взагалі і через неї на збереження соціуму, тому що кожна конкретна людина має своє реальне буття у суспільстві взагалі (людстві), а людство, у свою чергу – у кожній конкретній людині».

На думку В. Бойченко, «цінність людського життя є тією підвалиною, на основі якої можливий діалог між різноманітними культурними традиціями і системами цінностей. Увійти у загальнолюдське, глибоко й різнобічно пізнати й прийняти його можна лише крізь призму національного. Тобто формування повноцінної особистості без орієнтації на загальнолюдські та національні цінності не тільки не можливе, а й досить ефемерне. Адже саме ці цінності є своєрідними показниками світогляду, політичної, соціальної і духовної культури людини».

В. Бойченко проаналізувала навчальні програми для 1 – 4 класів. За отриманими результатами, в 1 – 2 класах лише у Пояснювальній записці до програми з «Мистецтва» до основних її принципів віднесено такий, як «органічний зв'язок національних і загальнолюдських художніх цінностей».

Дещо більша увага цим питанням надається у 3 – 4 класах. Так, програма для 3 класу з української мови до кола читання учнів відносить «твори для

дітей цієї вікової категорії з кращих надбань української та зарубіжної літератури», «літературні казки українських та зарубіжних авторів».

Досить широко питання полікультурності представлені в програмі з російської мови. У Пояснювальній записці, зокрема, наголошується на тому, що «обучение русскому языку в школах с украинским языком преподавания направлено на расширение языковой компетентности учащихся, их лингвистического кругозора; формирование навыков общения с носителями иных языков, культур, прежде всего тех, которые представлены в Украине».

Лінгвонародознавча лінія змісту навчання російській мові спрямована на «навчання російській мові в школах з українською мовою викладання націлено на розширення мовної компетентності учнів, їх лінгвістичного кругозору; формування навичок спілкування з носіями інших мов, культур, перш за все тих, які представлені в Україні».

У навчальному предметі «Я і Україна» (4 клас) у процесі вивчення природознавства (розділ «Рідний край») молодші школярі ознайомлюються з населенням, що проживає в їхньому регіоні.

Підсумовуючи результати дослідження В. Бойченко підкреслює що цього недостатньо для належного формування у молодших школярів полікультурних якостей. До того ж, переважна більшість названих вище положень (програми «Мистецтво»), торкається народів, які живуть в інших країнах. Зважаючи на конкретність мислення дітей молодшого шкільного віку, населення інших країн асоціюється ними саме як «населення інших країн», не переноситься на людей – не українців, що живуть поряд.

А. Солодка провела аналіз шкільних програм з предметів гуманітарного циклу: історії, української мови, української літератури, іноземної мови, зарубіжної літератури, а також курсів: «Людина і суспільство» і «Зарубіжна художня культура» з метою отримання уявлення наскільки досліджуваний навчальний матеріал відповідає полікультурним принципам виховання і освіти і як могли б виглядати «полікультурні» програми і підручники.

У Програмі «Історія України. Всесвітня історія» (5 – 11-ті класи) – вказується, що паралельне і синхронне вивчення історії України та всесвітньої історії має сприяти: вихованню суспільної свідомості, честі, гідності в гармонійному поєднанні національних і загальнолюдських цінностей, сверженню ідеалів гуманізму, демократії, добра і справедливості; толерантному, неупередженому сприйняттю і доброзичливому відношенню до інших народів, груп та особистостей; розвитку творчого мислення, формуванню власної думки і критичне ставлення до інформації; розкриттю і розвитку здібностей учнів; розвитку в учнів інтересу і поваги до історії і культури свого та інших народів, бажання зберегти і примножити культурну спадщину своєї країни і всього людства.

Таким чином, реальна полікультурність України, роль різних етносів, які здавна населяють її територію, розкривається недостатньо і поверхово. Ігноруються або згадуються побіжно зовнішні культурні впливи. Часто такі впливу оцінюються негативно.

На жаль, шкільні підручники побудовані таким чином, що після опанування курсу історії у випускника не формується достатнього уявлення про Україну як полікультурну країну і про світ як систему полікультурних цінностей. Тому необхідно зробити полікультурний акцент, який би більш яскраво висвітлював визнання єдиних гуманітарних цінностей, спільної цивілізації, взаємозалежності націй і незаперечності вкладу різних цивілізацій і культур в світову спільноту.

Курс «Людина і суспільство» безпосередньо перегукується з цілями і завданнями полікультурного виховання старшокласників – гармонізація людських відносин.

Специфіку цього курсу складають: відкритість, яка спрямована на вироблення антидогматичного мислення, здатності сприймати будь-яку нову інформацію і ставитися без упереджень і з розумінням до різних точок зору і поглядів, а також цінності, які представляють різні світові культури; органічне поєднання локального і глобального, яке має на увазі взаємозв'язок

індивідуального і родового, регіонального і загальнонаціонального, національного і загальнолюдського; формування толерантності в людських взаєминах, прагнення і вміння будувати на розумних морально-правові основи свої взаємини з навколишнім світом і іншими людьми.

Реалізації цих завдань сприяє вивчення таких тем, як: «Декларація прав людини»; «Цінність і краса людини»; «Мова як засіб спілкування»; «Духовний світ людини».

Більш виражену полікультурному спрямованість має Програма для середньої загальноосвітньої школи «Зарубіжна література 5 – 11 класи».

Переважання в виборі творів віддається текстам, які в першу чергу розкривають красу і цілісність світу як такого, прищеплюють терпиме і зацікавлене ставлення до всіх існуючих форм життя, ставлення до інших способів мислення, культурам, естетико-філософським і релігійним системам.

Основою методичного аспекту викладання зарубіжної літератури є діалог: діалог з твором, діалог з минулим. Розгорнуті міжпредметні і міжлітературні зв'язки показують літературний твір в різноманітних співвідношеннях з іншими реаліями культурного життя.

Особливе значення в програмі набуває народознавчий аспект. Вчителю необхідно закріпити національну неповторність різних народів у свідомості учня не тільки через художні тексти, а й через музику, художнє і декоративне мистецтво, театр, кіно, архітектуру, скульптуру.

Розгляд нових напрямків і течій в світовій літературі, наприклад полікультурність, проходить в культурно-історичному контексті і розглядається як період створення загальнолюдських духовних цінностей за останні десятиліття, як продовження ноосфери.

Однак, незважаючи на великий потенціал використання цієї програми для полікультурного виховання часткова представленість регіонів світу в літературних творах не створює у школяра повноти картини різноманітності культур. Крім того, переклад деяких літературних текстів українською мовою

(наприклад, з російської) не є виправданим, якщо ставиться мета залучення до мов інших народів і виховання шанобливого ставлення до них.

Допомогою в розширенні знань про культури світу служить оволодіння старшокласниками курсом «Зарубіжна художня культура світу» (автор – Н.Миропольська).

Змістовна структура матеріалу курсу зарубіжної художньої культури світу здійснюється відповідно до культурних регіонів світу, позначеними ЮНЕСКО, тому учні мають можливість познайомитися з особливостями національної культури того чи іншого народу як автономного цілого, яке має певні індивідуальні риси і розвивається за власними законами. Це допоможе їм зрозуміти, що будь-яка автономність існує і розвивається під значним впливом інших культур, збагачується і набуває цілісності саме завдяки цим зв'язкам.

Так, наприклад, при розгляді Європейського культурного регіону (10-й клас) вчитель повинен познайомити учнів з особливостями розвитку культури Греції, Італії, Франції, Іспанії, Англії, Німеччини, Нідерландів, Австрії, слов'янських країн. Старшокласники отримують знання про культурний розвиток народів, і в той же час простежується, коли і як відбувалося їх взаємодія, виявляються причини, які привели до встановлення зв'язків між цими культурами. В результаті аналізу учні приходять до висновку про їх спільності і самобутності.

Унікальність, неповторність і самобутність національних культур створюють неповторний образ і колорит культурних регіонів, до яких вони належать.

Полікультурна спрямованість цієї програми, на погляд А. Солодкої, сприяє досягненню навчально-виховних завдань, сформульованих в пояснювальній записці: «окреслити своєрідний абрис мистецтв регіонів світу; ознайомити учнів із найвизначнішими явищами мистецтва; прищепленні вміння і бажання брати участь у діалозі (полілозі) культур; сприяти розвитку

творчих здібностей учнів; навчити їх обґрунтовувати свої позиції відносно вибору тих чи інших духовних цінностей та зробити самостійні висновки».

Принцип полікультурності виділяється програмою з англійської мови як один з основних принципів, на основі якого здійснюється інтеграція національної освіти в світову систему освіти.

Програма вказує, що оволодіння учнями іншомовним спілкуванням передбачає у них формування певного рівня комунікативної компетенції, зміст якої можна уявити як складові міжкультурного іншомовного спілкування: мовна і мовленнєва компетенція; соціокультурна та соціолінгвістична компетенція; дискурсивна компетенція; стратегічна компетенція.

Всі перераховані види компетенцій включають вміння вибирати і використовувати мовні форми для здійснення комунікативних намірів у конкретних ситуаціях, вміння враховувати культурні особливості, правила вербальної і невербальної поведінки в типових ситуаціях спілкування. Учитель повинен дати можливість учням вивчати іноземну мову як «скарбницю культури та соціокультурної інформації, як основний спосіб міжкультурного спілкування».

Основною стратегічною метою навчання іноземним мовам є комунікативний підхід, який передбачає оволодіння іноземною міжкультурним спілкуванням шляхом формування і розвитку ІНТЕРКУЛЬТУРНОЇ комунікативної компетенції та її складових.

Отже, проведений Солодкою А. аналіз показав наявність полікультурного компонента в більшій чи меншій мірі в програмах і підручниках з гуманітарних предметів, хоча співвідношення основних аспектів полікультурного виховання і навчання потребує теоретичного переосмислення і вимагає серйозного аналізу з точки зору можливих шляхів реалізації і включення його в навчально виховний процес.

4. Висновки

Підсумовуючи вище сказане варто зазначити, що не один десяток років вітчизняні науковці приділяють значну увагу питанням полікультурного

виховання в сучасній шкільній освіті України. Результати проведених досліджень полікультурного виховання засвідчують, що реальна полікультурність України, роль різних етносів, які здавна населяють її територію, розкривається недостатньо і поверхово. Шкільні підручники побудовані таким чином, що після опанування курсу історії у випускника не формується достатнього уявлення про Україну як полікультурну країну і про світ як систему полікультурних цінностей. Тому необхідно зробити полікультурний акцент, який би більш яскраво висвітлював визнання єдиних гуманітарних цінностей, спільної цивілізації, взаємозалежності націй і незаперечності вкладу різних цивілізацій і культур в світову спільноту.

Література

Болгаріна В. Культура і полікультурна освіта /В.Болгаріна, І.Лощенова// Шлях освіти.-2002.-№1.-С.2-6.

Галай, О. В. Зміст та структура навчальної програми спецкурсу для студентів іноземної філології "Основи культури міжнаціональних стосунків" [Текст] / О. В. Галай // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 17: Теорія і практика навчання та виховання: [збірник наукових праць] / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. - К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. - Вип. 20. - С. 45-51

Заслуженюк В.С. Формування в школярів культури міжнаціонального спілкування / В.С.Заслуженюк, В.В. Присакар // Педагогіка і психологія. – 1999. – № 2. – С. 66 – 74.

Заслуженюк В. С., Присакар В. В. Соціально-педагогічні проблеми виховання в учнів культури міжнаціонального спілкування // Нові технології навчання: Наук.-метод. зб. / Редкол.: В. О. Зайчук (гол. ред.) та ін. – К: ІЗМН, 1997. – Вип.19. – С.65 – 77.

Солодкая А.К. Поликультурное воспитание старшеклассников в процессе изучения гуманитарных предметов: дис. канд. пед. наук: 13.00.07. / Солодкая Анжелика Константиновна. – К., 2005. – 198 с.

Бойченко В.В. Полікультурне виховання молодших школярів у навчально-виховному процесі школи: дис. канд. пед. наук: 13.00.07/ Бойченко Валентина Василівна. – Умань, 2006. – 189 с.

Чебан О.М. Етнокультурні складники у світосприйманні національних меншин (на прикладі Придунайського соціуму) // Перспективи. – 2002. – №2 (14). – С. 62-67.

Multicultural education in modern school system of Ukraine

Abstract. The article analyzes the multicultural education in modern school education of Ukraine. The scientists' views is characterized on the issue of multicultural education in modern school system of Ukraine. It defines the content of multicultural education in elementary and middle school.

Keywords: multicultural education, minority school system, multiculturalism.